

Оригинални научни рад

UDK: 323.1:94(495.02)

DOI: 10.7251/FLZB2324151B

Византијски цареви Андроник II и Андроник III Палеолози у дјелима српских средњовјековних писаца

Борис Бабић♦

Универзитет у Бањој Луци, Филозофски факултет,
Катедра за историју

САЖЕТАК: Основни циљ рада је да покаже начин на који су византијски цареви Андроник II Палеолог и Андроник III Палеолог приказани у дјелима српских средњовјековних писаца. Под синтагмом српски средњовјековни писци у овом раду су обухваћени аутори житија средњовјековних српских владара и високих црквених великодостојника, записи и натписи, те историјско дјело Константина Михаиловића из Островице. Српски писци су имали различите представе о поменутиим византијским владарима. Занимљиво је да су Андроник Старији и његов унук Андроник Млађи дијаметрално супротно перципирани у српској средњовјековној књижевности. Док је Андроник II описан у изразито позитивном контексту, вијести о Андронику III су негативније. У раду су показани и разлози који су навели српске хагиографе да формирају такве перцепције о овим византијским царевима.

♦ boris.babic@ff.unibl.org

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: Византија, цареви, Андроник II Палеолог, Андроник III Палеолог, српски средњовјековни писци.

Током нешто више од једанаест вијекова постојања Византијског царства царски трон је заузимало осамдесет осам владара. Њих свега четрнаест је више од једном поменуто у дјелима српских средњовјековних писаца. Под синтагмом српски средњовјековни писци у овом раду су подразумијевани аутори житија средњовјековних српских владара и високих црквених великодостојника, записи и натписи, те историјско дјело Константина Михаиловића из Островице. Занимљиво је да су српски средњовјековни писци знатно већу пажњу посветили позновизантијској епоси (1071-1453), јер су из тог периода сачувани подаци о тринаест владара из више византијских породица чији су се чланови уздигли до престола. Од њих, двојица припадају роду Комнина: Манојло I (1143-1180) и Андроник I Комнин (1183-1185), двојица роду Анђела: Исак II (1185-1195) и Алексије III (1195-1203), по један породицама Ласкарис, Ватац и Кантакузин. Ријеч је о царевима Теодору I Ласкарису (1204-1221), Јовану III Дуки Ватацу (1222-1254) и Јовану VI Кантакузину (1347-1354). Седам василевса је припадало роду Палеолога. То су: Михаило VIII (1258/1259-1282), Андроник II (1282-1328), (Андроник III (1328-1341), Јован V (1341-1391), Јован VII (1390) и Манојло II (1391-1425).

У оквиру једног научног прилога било би немогуће обрадити све ове владаре.¹ Овом приликом одлучио сам да прикажем на који начин је српска средњовјековна књижевна средина перцепирала двојицу византијских василевса који су били у крвном сродству, односно Андроника II Пале-

1 Овом проблему дјелимично је била посвећена дисертација: Борис Бабић, „Византија у дјелима српских средњовјековних писаца“, докторска дисертација, (Бања Лука: Филозофски факултет, 2015). У претходним радовима обрађене су перцепције о појединим византијским царевима. Видјети: Борис Бабић, „Негативне перцепције о византијским царевима Андронику I и Михаилу VIII у дјелима српских средњовековних писаца“, Иницијал. Часопис за средњовековне студије 8 (2020): 27-37; Борис Бабић, „Перцепција Константина Великог у хагиографијама посвећеним Стефану Дечанском“, у: Српски историјски часопис VI, (2023): 13-30.

олога, у историографији познатог као Андроник Старији и његовог унука, Андроника III Палеолога, познатог као Андроник Млађи. Посебно је занимљиво да су српски средњовековни писци имали различите представе о овим владарима. Тако је Андроник Старији био позитиван јунак српских средњовековних житија, али и других извора. Поред Константина Великог, то је василевс о којем српски средњовековни аутори најчешће говоре, углавном благим тоном, истичући његову благовјерност, светост и честољубивост. С друге стране, Андроник Млађи је прилично негативно перципиран у српској средњовековној књижевности.

Први помен цара Андроника II Палеолога² у српским хагиографским изворима јавља се у житију краља Стефана Уроша II, уклопљеном у Зборник краљева и архиепископа српских. На почетку овог житија Милутинов хагиограф, потоњи архиепископ Данило II, записао је: *Месеца октѿобра двадесетѿ деветѿи дан, житиѿија и дела бла҃гочасѿивоѿа и хрисѿољубивоѿа и свейтородноѿа, моћноѿа и самодржавноѿа са Боѿом ѿосѿодина краља Сѿефана Уроша, ѿрауника Свѿѿоѿ Сѿмеона Немање, новоѿа мироѿочца срѿскоѿа и унука ѿрвовенчаноѿ краља Сѿефана и сина великоѿа краља Сѿефана Уроша.*³ У каснијим рукописима овог извора након званичног владарског имена српског краља убачена је напомена „званог Милутин“, којим као да се жељело подробније појаснити о којем српском краљу је ријеч.⁴ Основни задатак сваке хагиографије, па и житија краља Милутина био је да прикаже главног јунака као светитеља. Из тог разлога, ово житије није исторично, иако садржи поједине историјски вјеродостојне податке.⁵

2 Незаобилазна монографија о овом византијском василевсу је: Angeliki E. Laiou, *Constantinople and the Latins. The Foreign Policy of Andronicus II 1282–1328*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1972.

3 Архиепископ Данило и други, Животи краљева и архиепископа српских, приредио Ђура Даничић, (Загреб: Штампарија Светозара Галца), 1866, 102. Уп. Лазар Мирковић „Архиепископ Данило“, у: Животи краљева и архиепископа српских, предговор написао Никола Радојчић, (Београд: Српска књижевна задруга, 1935), 77.

4 Влада Станковић, Милутин свети краљ, (Београд: Вукотић Медиа, 2022), 22.

5 Зоран Ђуровић, „Агиографска методологија Данила II у Житију краља Милутина“ у: Седам векова од упокојења Светог краља Милутина, тематски зборник, ур. Влада Станковић, Драгољуб Марјановић (Врање: Свеправославно друштво „Преподобни Јустин Ђелијски и Врањски“, 2022), 227.

У контексту причања о побуни Милутиновог сина Стефана у житију је врло детаљно описано Стефаново устајање против оца, коме је помагала властела ненаклоњена тадашњем српском краљу. Ријеч је о догађајима из 1314. године, када се Милутинов најстарији син Стефан, који је тада управљао Зетом, побунио против оца, због чега је ухваћен у Скадру и одведен у Скопље, гдје је наводно ослијељен.⁶ У науци је познато да је прича о побуни и ослепљењу Стефановом каснија интерполација, за коју није одговоран архиепископ Данило II, већ је она највјероватније настала током владавине Стефана Душана односно у периоду између 1340. године, када је написано житије архиепископа Данила II и 1345. године, када се Душан прогласио за цара.⁷

У опису даље Стефанове судбине, поменуто је цар Андроник II Палеолог.

Овај бла҃очасїивѣи краљ Урош узевши свога сина ѿаковога ослепљена даде ѿа у славни ѿрад Констїанїинов, ка ѿадањем свомене ѿасїу свейом и васељенском цару кир Андронику.⁸

Као што је добро познато до стварања родбинских веза између српског краља и византијског цара дошло је 1299. године, када се Милутин оженио визан-

6 Сима Ћирковић, „Унутрашња политика краља Милутина“ у: Историја српског народа, I, (Београд: Српска књижевна задруга 1994), 464. У литератури је истакнуто мишљење да се Стефанова побуна може довести у везу са Милутиновом намјером да обезбиједи власт у Србији бар једном од синова Андроника II и његове друге супруге Ирине Монфератске. Иако је до доласка византијских принчева Димитрија и Теодора дошло у вријеме 1316-1317. године, гласине о томе су могле изазвати Стефанову побуну и неколико година раније. За више података о овим догађајима из угла византијског историчара Нићифора Григоре, cf. Nicephori Gregorae, *Byzantina Historia*, volumen I, ed. Ludovici Schopeni, (Вопнае: Weberi 1829-1830), 243-244. Уп. Сима Ћирковић, „Нићифор Григора“ у: Византијски извори за историју народа Југославије, VI, ур. Фрањо Баришић, Божидар Ферјанчић, (Београд: Византолошки институт, 1986), 178-179, н. 56, 57.

7 Гордон Мак Данијел, „Генезис и састављање Даниловог зборника“, у: Архиепископ Данило II и његово доба, ур. Војислав Ј. Ђурић, (Београд: САНУ, 1991), 223.

8 Архиепископ Данило и други, Животи краљева, 126. Уп. Мирковић, „Архиепископ Данило“, 95; Гордон Мак Данијел, „Житије краља Стефана Дечанског“, у: Данилово настављачи. Данилов ученик, други настављачи Даниловог зборника, Стара српска књижевност у 24 књиге, књ. 7, (Београд: Просвета, Српска књижевна задруга 1989), 27-28.

тијском принцем Симонидом.⁹

У даљем тексту житија краља Стефана Уроша II Милутина можемо прочитати о краљевој жељи да се састане са васељенским царем Новог Рима, Константинопоља, кир Андроником.¹⁰ Ово је један од ријетких помена Новог Рима, као назива за Константинопољ, у српским хагиографским текстовима.¹¹

Архиепископ Данило II приповиједа и о догађајима који су наступили након што је српски краљ угушио побуну Селцука у Србији. Том приликом је поменути *самодржавни цар велике Романије Андроник Палеолог, који је, чувши штиа је Милутиин учинио Персијанцима у својој земљи, зайражио њомоћ у борби с Селцуцима*. Милутин је послао своје најближе и тјелесну стражу у Романију и они су однијели побједу над непријатељем.¹² Посматрајући Милутиново житије стиче се утисак да је српски краљ у два наврата слао помоћ византијском цару Андронику II. Први пут су српски одреди помагали Византинцима у борбама у Тракији, односно око Галипоља. О овим догађајима је

9 О узроцима и посљедицама овог брака, видјети, Иван Ђурић, „Теодор Метохит“, у: Византијски извори за историју народа Југославије, VI, ур. Фрањо Баришић, Божидар Ферјанчић, (Београд: Византолошки институт, 1986), 77-143. Детаљније о Милутиновим браковима прије женидбе Симонидом, Љубомир Максимовић, „*Да ли је Симонида Палеологина била пета супруга краља Милутина*“, у: Византијски свет и Срби, (Београд: Историјски институт, 2008), 343-349; Влада Станковић, Краљ Милутин 1282-1321, Београд: Фреска, 2012, 49-50, сматрао је да је Милутин, прије женидбе са Симонидом, био у браку три пута, те да није постојао његов брак са српском племкињом која се звала Јелена. Исто мишљење Станковић је задржао у најновијој књизи о Милутину. Уп. Станковић, Милутин свети краљ, 101-103, гдје је наглашено да су све супруге српских средњовјековних владара биле странкиње. У скорије вријеме, другачије мишљење, по којем је први брак са Српкињом постојао, је изнио Предраг Коматина, „О првом браку краља Милутина“, Зборник радова Византолошког института 57 (2020), 45-59. О проблему Милутинових бракова, са посебним освртом на брак са угарском принцезом Елизабетом, видјети и Boris Stojkovski, Boris Babić, „Blessed Elisabeth of Hungary-wife of king Milutin“, у: Свети краљ Милутин и његово доба, историја, књижевност, уметност, тематски зборник међународног научног скупа „Краљ Милутин и доба Палеолога: историја, књижевност и културно наслеђе, Скопље 24-26. октобар 2021“, ур. Јасмина С. Ђирић, Србољуб Убипариповић, (Крагујевац: Каленић, 2023), 103-119.

10 Архиепископ Данило и други, Животи краљева, 141. Уп. Мирковић, „Архиепископ Данило“, 106.

11 Радивој Радић, „Цариград у српским средњовековним изворима“, у: Радови, часопис за хуманистичке и друштвене науке 14 (2011): 37.

12 Архиепископ Данило и други, Животи краљева, 145. Уп. Мирковић, „Архиепископ Данило“, 109-110.

писао и византијски историчар Нићифор Григора, по којем су Срби послали помоћну војску састављену од двије хиљаде коњаника. По његовом причању та војска је стигла тек послије извјесног времена.¹³ У историографији је постојало размимоилажење у схватањима када је Милутинова војска ратовала против Турака Селџука у Тракији.¹⁴ Данас се сматра прихватљивим становиште да је византијски цар позвао у помоћ војску српског краља Милутина за борбе у Тракији средином 1311. године, а да је до борби у којима су учествовали српски одреди дошло у првим мјесецима 1312. године.¹⁵

Српски архиепископ наводи да је након кратког времена цар Андроник II поново тражио помоћ, а да ју је српски краљ послао под вођством великог војводе Новака Гребострека. У скорије вријеме је показано да ратнички надимак српског војсковође гребострекъ означава „оног који убада/забада дубоке усеке/бразде (у непријатељску силу)“.¹⁶

*И кад су дошли у државу ірчкої царсїва до ірада званої Ираклија, и їу осїавивши своје војнике, дођоше ка светиоимениїом цару кир-Андронику. А цар чувши за њихов долазак њему у їомоћ, учини велико веселје здої њихова доласка, и љубазно уїостививши их, оїїїуспїи их с миром. И їако укрцавши се у лађе, їловљаху кроз Црно море. И їомоћу дожјом уїрављани, нейовређено їрешавши їакову їучину, и изишавши од мора, уђоше у саму їїу Анаїїолију, у државу безбожних.*¹⁷

13 Nicéphori Gregorae, 268. Уп. Ћирковић, „Нићифор Григора“, 187.

14 Док је у едицији Константин Јиречек, Јован Радонић, *Историја Срба*, I, Београд: Научна књига, 1952, 198, записано да је то било 1311. године, Михаило Динић, „Однос краља Милутина и Драгутина“, Зборник радова Византолошког Института 3 (1955): 63, се одлучио за 1312. годину.

15 Мирјана Живојиновић, „Житије архиепископа Данила као извор за ратовање Каталанске компаније“, Зборник радова Византолошког Института 18 (1980): 270-272.

16 Жарко Б. Вељковић, „О надимку Милутиновог великог војводе Новака, Гребострекъ“ у: Свети краљ Милутин и његово доба, историја, књижевност, уметност, тематски зборник међународног научног скупа „Краљ Милутин и доба Палеолога: историја, књижевност и културно наслеђе, Скопље 24-26. октобар 2021“, ур. Јасмина С. Ћирић, Србољуб Убипариповић, (Крагујевац: Каленић, 2023): 144.

17 Архиепископ Данило и други, Животи краљева, 147; Уп. Мирковић, „Архиепископ Данило“, 111.

Овај одломак пружа недоумице у вези са питањем који град се крије иза Даниловог назива *Ираклија*. Претпостављамо да је ријеч о Хераклеји. Анализом наведених редова покушаћу установити итинерер којим се кретала Милутинова савезничка војска. У ово вријеме су постојала два истоимена града, Хераклеја Трачка и Хераклеја Понтска. Сматрам вјероватнијом могућност да су српски одреди копненим путем *Via Egnatia* стигли до града Хераклеје у Тракији, која се налазила на сјеверној обали Мраморног мора.¹⁸ Одатле су отпловили за Цариград, па су након свечаног пријема на двору цара Андроника II, бродовима наставили путовање кроз Црно море. Друга, мање одржива претпоставка, би била да је Милутинов биограф мислио на град и луку Хераклеја, која се налази у Пафлагонији, на малоазијској обали Црног мора.¹⁹ Сматрам да податак архиепископа Данила II да су српски одреди неповређени прешли црноморску пучину, индиректно свједочи да је међу путницима постојао страх од мора, што не представља велико изненађење, ако се узме у обзир да су тадашњи Срби били изразито континенталан народ, те да је разложно претпоставити да се, том приликом, велики број Милутинових војника вјероватно први пут сусрео са непрегледним морским пространством.²⁰ Овај поход је завршен врло успјешно, јер су Срби однијели побједу над Турцима, а онда порушили непријатељске градове и са плијеном и славом се вратили у своју државу.²¹

Византијски василевс Андроник II поменути је и у контексту прославе српске побједе.

-
- 18 Више података о граду Хераклеја у Тракији пружа Timothy E. Gregory, "Herakleia in Thrace" in: *The Oxford Dictionary of Byzantium*, II, ed. Aleksander P. Kazhdan, (New York – Oxford: Oxford University Press 1991), 915.
- 19 Више података о граду Хераклеја Понтска Aleksander P. Kazhdan, "Herakleia Pontike" in: *The Oxford Dictionary of Byzantium*, II, ed. Aleksander P. Kazhdan, (New York – Oxford: Oxford University Press 1991), 915-916.
- 20 О таласофобији у византијско доба видјети Радивој Радић, *Страх у позној Византији 1180-1453*, I, (Београд: Стубови културе, 2000), 257-283.
- 21 Архиепископ Данило и други, *Животи краљева*, 148. Уп. Мирковић, „Архиепископ Данило“, 110-111.

*А чувши васељенски цар Андроник за њакву њобеду њројив ње-
јових њејријашеља, њосла у срејшање њихово са великом чашију.
А кад су дошли ка цару, велику радосј учини збој њихова до-
ласка, и љубазно се њовеселивши са овима, и мнојим даровима
њочасјивши их, ојњустји их.²²*

Прецизне хронолошке одреднице о времену ових догађаја не наводе ни српски ни византијски наративни извори. Ипак, анализом текстова на епиграфским споменицима могуће је утврдити прецизнију хронологију ових догађаја. На натписима уклесаним на вратима цркве светог Ђорђа у Старом Нагоричину сјевероисточно од Куманова²³, говори се о зидању цркве у вријеме краља Милутина и краљице Симониде. На натписима је забиљежено: *Извољенијем дожјим сазда се дом свейој и великославној мученика Христјова Георјија у дане свейородноја и њревисокоја краља Уроша Милујина, дојом самодржца свој срјској земљи и њоморској, њри блајочасјивој краљици Симониди, и њри ијуману Андонију, у лејо 6821. И њој лејша краљ изди Турке.²⁴*

На основу овог натписа утврђено је да се сукоб са Турцима одиграо у периоду од 1. септембра 1312. до 31. августа 1313. године, јер то вријеме одговара 6821. години по византијском рачунању времена. На исте догађаје, односно победу српског војсковође Новака Гребострека над Селцуцима у Малој Азији, могао би да се односи и запис у рукопису (јеванђељу) манастира светог Пантелејмона у Светој Гори, у којем је записано: *Писа се књија ова, у Скојље іраду, у дане Уроша, краља Милујина, када њоби Турке у Грцима.²⁵*

22 Архиепископ Данило и други, Животи краљева, 148; Мирковић, „Архиепископ Данило“, 111.

23 Војислав Ј. Ђурић, Византијске фреске у Југославији, (Београд: Југославија 1974), 51-52, сматрао је да је ову цркву саградио византијски цар Роман IV Диоген (1068-1071), а да ју је краљ Милутин обновио у вријеме између 1313. и 1318. године.

24 Љубомир Стојановић, Записи и натписи, Београд: Српска академија наука и уметности, 1902, репринт 1982), I, 19, бр. 41, 42.

25 Ibid, 19, бр. 43.

Идући податак везан за василевса Андроника II Палеолога у српским средњовјековним изворима налазимо на завршним страницама краљевог житија од архиепископа Данила II. Причајући о чудима која су се догодила на Милутиновом гробу, двије и по године након његове смрти, животописац наводи да се вијест о томе проширила *све до славної ірада Констїантїиновоїа, када је још био жив ітасїї овоїа блаїочасїїивоїа, блаїоверни цар кир Андроник, и жена њеїова, блаїочасїїива краљица Симонида. Чувши весїї, они се обрадоваше, а краљица Симонида начинивши кандило од скуїоценої злаїїа, и іакође ілаїїна скушїїоцена и злаїїна и груїе мноїе іочасїїи сїремивши ово све даде ка іробу ової блаїочасїїивої.*²⁶

Вишедеценијска владавина Андроника II Палеолога омогућила је његову заступљеност у дјелима више средњовјековних писаца. Поред архиепископа Данила II, овог византијског цара поменуо је и Данилов настављач у Житију краља Стефана Дечанског.²⁷

Византијски василевс је поменут у контексту причања о Стефановим мукама и искушењима, које је лишен светлости својих очију подносио током изгнанства у Константинопољу.

*А блаїоверни іїаї цар васељенски, кир Андроник, као шїїо је іо истїїини назван цар милосїїи, не ірезре ни ової младића, но видећи іа у искушењу и найасїїи, не догаде му на дол, и чинећи милосїїињу хранио іа је...*²⁸

26 Архиепископ Данило и други, *Животи краљева*, 160. Уп. Мирковић, „Архиепископ Данило“, 121. Познато је да је Милутин умро 29. октобра 1321. године у својој резиденцији у Неродимљи, одакле му је тијело пренесено у манастир Бањску. Уп. Сима Ћирковић, „Владавина Стефана Уроша III Дечанског“ у: *Историја српског народа*, I, (Београд: Српска књижевна задруга 1994): 497.

27 Сматра се да је Данилов настављач писао у периоду између 1337. и 1340. године. У литератури је истакнута претпоставка да је ријеч о хиландарском монаху Григорију из Кориче, који је умро прије 1355. године. Уп. Ђорђе Радојичић, „Старац Григорије“, *Богословље* 2 (1927): 314-315; Димитрије Богдановић, *Историја старе српске књижевности*, (Београд: Српска књижевна задруга, 1980), 179.

28 Архиепископ Данило и други, *Животи краљева*, 164. Уп. Мирковић, „Архиепископ Данило“, 123-124; Данијел, „Житије краља Стефана Дечанског“, 28.

У наредном одломку, на мјесту гдје се говори о Стефановом прогледавању, настављач Данила II о цару Андронику II пише са дивљењем, истичући његову добру вјеру, љубав према Богу и милосрђе према краљевићу Стефану.

Јер, имајући ја у својим рукама, унаијред је разумео да му није до краја одузет вид очију њејових јо Божјој вољи. Овај благовјерни разумевши такаво прогледање њејово, не објави никоме таква виђења да му се не дога ојетј која злоба.²⁹

Било је много гласина о Стефановом оздрављењу. Једна од оних које не говоре о Божјем провиђењу каже да је крвник, који је требало да изврши казну потпуног ослијељвивања, био подмићен, па није потпуно, већ само дјелимично извршио свој задатак.³⁰ Очито је да су српски средњовјековни писци са изразитом благонаклоношћу писали о василевсу Андронику II, па можемо приметијети да је он један од најпоштованијих византијских владара у српској средњовјековној књижевности. Један од узрока вјероватно лежи у чињеници да је Андроник II за разлику од свог оца Михаила VIII Палеолога, водио јасно изражену антиунијатску политику.³¹

Наредни помен Андроника II Палеолога у Житију краља Стефана Дечанског налазимо у склопу опширног, али историјски сасвим непоузданог описа догађаја у вези са Варлаамом, начелником акиндинатске јереси, како га Цамблак назива.³² Ова епизода наводно се догодила током боравка Милутиновог најстаријег сина у прогонству у византијској престоници. Према Цамблаковом хагиографском наративу, дознавшу за осуду Варлаамовог учења Андроник II је затражио савјет од Стефана рекавши: *Како*

29 Архиепископ Данило и други, *Животи краљева*, 168-169; Мирковић, „Архиепископ Данило“, 127; Данијел, „Житије краља Стефана Дечанског“, 32.

30 Ђирковић, „Унутрашња политика краља Милутина“, 464-465.

31 Радић, „Цариград у српским изворима“, 38.

32 Јанко Шафарик, „Живот краља Стефана Дечанског“, Гласник Друштва српске словесности 11 (1859) 51; Димитрије Богдановић, „Григорије Цамблак, Житије краља Стефана Дечанског“, у: *Старе српске биографије*, (Београд: Просвета 1968), 208.

*мислиш да ћеш ићи у њоједу њобожности? Говори, о најизванреднији од друјева и браће?*³³

Са становишта средњовековне хијерархије владара занимљиве су наведене ријечи Григорија Цамблака. Није могуће замислити, без обзира на сусретљивост Андроника II према Милутиновом сину и њихово међусобно пријатељство, да је византијски цар могао једног странца и заробљеника назвати својим братом.

Како је одлично примијетио Милош Благојевић, Григорије Цамблук је у Житију краља Стефана Дечанског пренио схватање српске средине, у којој је житије настало, а не схватање византијског владара и његовог царског двора.³⁴ Да је такво схватање заиста постојало у средњовековној српској држави потврђује причање другог Даниловог настављача, који у Житију краља Душана доноси епизоду о сусрету српског краља и византијског цара Андроника III Палеолога. По наводима хагиографа краља Стефана Душана, том приликом је византијски цар рекао: *Превиди шћо саћреших родийељу твојему и ѡревисоком ти краљевству, и ѡрими ме у срдачну љубав и вољу твоју, као ѡслушноћа ти. Јер видим да Божјом ѡмоћу, шћо сам ја имао од државе моје, данас је у рукама твојим, и ово, ако хоћеш, даћеш ми, а мене учини да ти будем љубазни браћ и друј краљевства ти.*³⁵

Ријеч је о сусрету двојице владара на ријечи Галик у близини Солуна, до којег је дошло у љето 1334. године, непосредно након погибије византијског одметника и Душановог савезника Сиргијана Палеолога. Његовом смрћу, Стефан Душан је изгубио предност у односу на Византију, па је одустао од опсаде Солуна и прихватио уговор о миру, којим су Срби задржали највећи дио освојених области у Македонији, укључујући градове Охрид, Прилеп и Струмицу.³⁶

33 Шафарик, „Живот Стефана Дечанског“, 54; Богдановић, „Григорије Цамблук, Житије краља Стефана Дечанског“, 210.

34 Милош Благојевић, „Сродствена терминологија и хијерархија владара у списима Константина Филозофа и његових савременика“, Зборник радова Византолошког института 39 (2001/2002): 227.

35 Архиепископ Данило и други, Животи краљева, 169. Уп. Мирковић, „Архиепископ Данило“, 168.

36 Георгије Острогорски, Историја Византије, (Београд: Народна књига 1998), 471-472.

Ако упоредимо стварне околности у којима је дошло до овог састанка са наводима српског хагиографа, лако је уочити несразмјеран несклад у приповиједану Душановог животописца. Немогуће је прихватити да би владар Ромеја дозволио такво понижење, чак и да је преговарачка позиција у којој се налазио била знатно неповољнија.

Византијски василевс Андроник II Палеолог поменут је и у другом Житију краља Стефана Дечанског, које је у XV вијеку написао Григорије Цамблук. У оквиру приповиједана о помирењу Милутина и његовог сина Стефана, Цамблук помиње молбу византијског цара Андроника II за савезничком помоћи у борби против Селџука у Малој Азији.

Шиљаше самодржац Грка ка своме зетју српском цару њосланике, да му њошаље њомоћ војске, јер Аіарени њада све јужне (крајеве) њокоривши, са великом множином иђаху на истйочне, и цар беше сав у њодвиу (њокрењу), и већ њодизаше раіи њроіив варвара.³⁷

Ови редови Григорија Цамблук, који није примаран извор за наведене догађаје, уносе недоумицу у познате податке о односима краља Милутина и његовог таста. На основу вијести Милутиновог хагиографа Данила II, које су размотрене у претходном тексту, стиче се утисак да је српски краљ у два наврата пружао помоћ византијском цару.

Међутим, на основу приповиједана Григорија Цамблук, по којем Андроников позив за помоћ стиже уочи помирења краља Милутина и његовог сина Стефана, наговијештено је да је постојао још неки каснији напад Селџука на византијске територије. Одређену помоћ у покушају да се расвијетли ово питање пружају византијски извори.

У хрисовуљи цара Андроника II Палеолога из марта 1319. године забиљежено је да цар дугује велику захвалност краљу Милутину због његове оружане по-

37

Шафарик, „Живот краља Стефана Дечанског“, 61; Уп. Лазар Мирковић, Павле Поповић, уред. Старе српске биографије XV и XVII вијека, Цамблук, Константин, Пајсије, (Београд: Српска књижевна задруга, 1936), 16; Богдановић, „Григорије Цамблук, Житије краља Стефана Дечанског“ 213.

моћи.³⁸ О захвалности за помоћ српског краља, византијски цар Андроник II говори и у хрисовуљи из октобра 1319. године.³⁹ У одломку из дјела Јована Кантакузина, датованог између октобра 1320. и прољећа 1321. године, помиње се долазак српског посланства на челу са монахом Калиником, у Константинопољ. Они су имали задатак да од василевса Андроника II Палеолога затраже двије хиљаде Кумана, које је византијски цар раније посудио, а потом није вратио српском краљу.⁴⁰ Није познато када је спорних двије хиљаде Кумана доспјело у Византију. Ако је ријеч о помоћи из времена око 1319. године, Калиниково посланство је након релативно кратког периода, тражило да се позајмљени војници врате. У супротном, ако се узме у обзир да је ријеч о Куманима, који су у византијској служби учествовали у походу против Селџука још 1313. године, теже је схватити Цамблаково излагање. Постоји и могућност да је Цамблаков податак о савезничкој помоћи прилагођен контексту хагиографског наратива. Ако се узме у обзир да је главни циљ овог одломка Цамблакове хагиографије био приказ мотива који су омогућили помирење краља Милутина и његовог прогнаног сина, о чему се говори у даљем тексту хагиографије, онда би помен савезничке помоћи могао бити само мизансцен којим отпочиње речено приповиједање.

Андроник II поменут је и у Житију патријарха Јефрема, које је 1402. године саставио епископ Марко Пећки.

На самом почетку житија наведено је да је патријарх Јефрем *дио из обласџи царсџива дујарској, из краја шџрновској, родио се за царсџива цара џрчкоја кир Андроника, а дујарској цара Михаила, док је срџским скијџиром џјада уџрављао Милуџин, свеџи краљ.*⁴¹

38 Franz Dölger, *Regesten der Kaiserurkunden des Oströmischen Reiches von 565–1453*. 4 teil: Regesten von 1282–1341, (München, Berlin: C. H. Beck, 1960), 74–75, no. 2416.

39 Dölger, *Regesten*, 61, no. 2348, 81, no. 2432.

40 Ioannis Cantacuzeni eximperatoris historiarum libri IV, volumen I, cura Ludovici Schopeni, (Bonnae: Weberi 1828), 35. Уп. Сима Ђирковић, „Јован Кантакузин“, у: Византијски извори за историју народа Југославије, VI, ур. Фрањо Баришић, Божидар Ферјанчић, (Београд: Византолошки институт, 1986), 307–308, н. 2.

41 Ђорђе Трифуновић, „Житије светог патријарха Јефрема од епископа Марка“, *Анали Филолошког факултета*, 7, (1967): 69; Уп. Димитрије Богдановић „Шест писаца XIV века:

Казивање у овом одломку није у потпуности прецизно, јер тројица наведених владара нису могла истовремено владати. Познато је да је византијски цар Андроник II Палеолог владао 1282-1328, српски краљ Милутин 1282-1321, док поменути бугарски цар може бити једино Михаило Шишман, који је владао од 1323. до 1330. године.

Личност Андроника II Палеолога поменута је у више наврата и у старим српским записима и натписима. У натпису сачуваном у цркви манастира Хиландар, а датованом у љето 6801, односно 1293. годину, стоји да је *српски краљ Стефан Урош зет њревисокој самодршца, императора грчкој цара Андроника*.⁴² Ово датовање је погрешно, јер се краљ Милутин ородио са византијским царем Андроником II тек 1299. године. Ипак, ова грешка у првобитном датовању је примијењена и натпис је поново објављен и датован у 6810. односно 1303. годину.⁴³ Међутим, ни ово датовање није најпрецизније, јер 6810. година византијске ере одговара 1301/1302. години хришћанске ере. Несвакидашња и за позно средњовјековно вријеме сасвим неодговарајућа је титула императора, која је у тексту натписа наведена уз име Андроника II.

У једном обимном запису у рукопису Народне библиотеке бр. 6, који је датован у 6827. односно 1318/1319. годину, а настао је у оквиру предговора превода Типика светога Саве Јерусалимског, трудом тадашњег српског архиепископа Никодима, наведено је:

Када је, дакле, био велики раздор и разилажење између њосјодина ми њревисокој краља Уроша и браћа му краља Стефана, и док сам био и њуман часној манастџира Свете Богородице Хиландара, који је на Светијој Гори, њо вољи оба браћа и Сабора српске земље њослан бих у Нови Рим, у Царски Град. Тада

Григорије Рашки, Јаков Серски, Силуан, Непознати Светогорац, монах Јефрем, Марко Пећки", у: Стара српска књижевност у 24 књиге, књига 10, (Београд: Просвета, Српска књижевна задруга, 1986), 165.

42 Стојановић, Записи и натписи, I, 14-15, бр. 29.

43 Стојановић, Записи и натписи, II, 327, бр. 3808.

Из наведеног одломка уочљиви су подаци о византијским владарима у вријеме настанка овог записа. Ријеч је о василевсу Андронику II Палеологу, његовом сину Михаилу IX⁴⁹ и унуку Андронику III⁵⁰. Посебно занимљив је начин ословљавања византијских владара, јер су уз име ромејског цара наведена имена свих владарских родова који су владали Ромејским царством од XI вијека. Узроке треба тражити у специфичним околностима у којима је Андроник II започео своју самосталну владавину. Он је био тек други владар из рода Палеолога, а његов отац Михаил VIII је због унијатске политике и сарадње са Римокатоличком црквом био изрази-то омражен како у византијској⁵¹ тако и у српској средини.⁵² Због тога је Андроник II био присиљен да ојача свој легимититет, што је учинио на-вођењем у владарској интитулатури претходне владарске родове с којима су Палеолози генеолошки били повезани.

С друге стране, личност Андроника III Палеолога је много мање заступљена у дјелима српских средњовјекових писаца. У Житију краља Стефана Душана је забиљежено:

*У Конѕтантїиновом Граду био је неки цар кир Андроник Палеолої, син цара кир Ми-хаила и унук цара Андроника, и овај цар беше нарушио мир са родиїтељи-ма овоїа блаїочастїивої краља збої некої злохвалноїа разлоїа їшоїа самоїа їрчкоїа цара.*⁵³

Ријеч је о византијском цару Андронику III Палеологу, сину Михаила IX, односно унуку Андроника II. Као што је познато, још током посљедње фазе

49 Више података о Михаилу IX Палеологу, најстаријем сину Андроника II, рођеном 1277. године, који је 1281. године био проглашен, а 1295. године и крунисан за цара, пружа Божидар Ферјанчић, „Михаило IX Палеолог (1277-1320)“, у: Зборник Филозофског факултета у Београду, XII-1 (1974) 333-356.

50 За више података о Андронику III Палеологу видјети: Ursula Victoria Bosch, *Kaiser Andronikos III Palaiologos. Versuch einer Darstellung der byzantinischen Geschichte in den Jahren 1321–1341*, (Amsterdam: Verlag Adolf M. Hakkert, 1965).

51 О негативној перцепцији оснивача династије Палеолог у византијским изворима видјети: Маја Николић, Бојана Павловић, „Слика Михаила VIII у делима историчара епохе Палеолог“, Зборник радова Византолошког института 54 (2017) 143-181.

52 Бабић, „Негативне перцепције“, 30.

53 Архиепископ Данило и други, Животи краљева, 221-222; Уп. Мирковић, „Архиепископ Данило“, 167.

грађанског рата који је потресао Византијско царство у времену 1321-1328. године, тачније 1327. године, дошло је до склапања ратног савеза између Андроника III Палеолога и бугарског цара Михаила Шишмана. Једна од кључних тачки њиховог договора била је акција уперена против српског краља Стефана Дечанског. Слијед потоњих догађаја је довео до битке код Велбужда, јула 1330. године, која је завршена поразом Бугара.⁵⁴ У тој бици византијска војска није учествовала. Ипак, краљ Душан је византијског цара сматрао одговорним за избијање сукоба и планирао освету. Након што је описао Душаново крунисање за краља, које се догодило у јесен 1331. године, његов хагиограф приповиједа о краљевој намјери да се освети непријатељима свог оца.

Узрок непријатељства између византијског василевса и краља Стефана Уроша III Дечанског потребно је тражити у догађајима који су претходили бици код Велбужда. Иако је српски краљ током посљедње фазе рата склопио формалан уговор о савезништву са Андроником II, он није учинио ништа што би довело до његове реализације, односно није започео отворен сукоб са Андроником III. Византијски извори овог времена углавном ћуте о српско-византијским сукобима прије битке код Велбужда. Византијски историчар Јован Кантакузин помиње неуспјешан српски напад на Охрид, који се догодио у априлу или мају 1330. године⁵⁵. Тај чин је могао проузроковати непријатељство Андроника III, које помиње српски хагиограф. *Скуйивши сву силу своје војске ѿође ѿамо у унуѿрашњостѿ ирчкоѿа царствѿа и узе многе ѿрадове ѿоѿа царствѿа... и сѿаде ѿод славни ѿрад Солун, ѿошѿо се овај ѿрад хѿео њему ѿредаѿи...*⁵⁶

Ова акција српског краља није се одвијала непосредно након Душановог преузимања власти, иако тако изгледа из писања његовог биографа. Стефан Душан је тек љето 1334. године, у сарадњи са византијским пребјегом

54 Опширније о овим догађајима, уп. Острогорски, Историја, 470; Ђирковић, „Владавина Стефана Уроша III Дечанског”, 506-507

55 Ioannis Cantacuzeni eximperatoris historiarum, I, 427-428.

56 Архиепископ Данило и други, Животи краљева, 222-223; Уп. Мирковић, „Архиепископ Данило”, 168.

Сиргијаном Палеологом пљачкао византијске области у Македонији и приближио се Солуну.⁵⁷ Помирење двојице владара догодило се на *састанку њод славним їрадом Солуном месеца авїустїа 26. дан, у дан ње-їшак*.⁵⁸

Причање краљевог биографа на овом мјесту је сасвим прецизно, јер је и у византијским изворима поменуто сусрет два владара.⁵⁹ Занимљиво, мада и не потпуно историјски тачно, је даље приповиједање Даниловог настављача о територијалном разграничењу и византијским градовима које је Душан освојио. У тексту Житија краља Душана можемо прочитати:

А їосїодин краљ оспїале їрадове и земље їрчке, шїїо узе, гододе земљи оїшачасїїва своїа, и мноїе земље и їрадове, чија су имена: їрад славни Охрид и їрад славни Прилеї и їрад славни Косїур, їрад Сїрумицу, їрад Хлерин, їрад Железанац, їрад Воден, їрад Чемрен.⁶⁰

Очито је Душанов хагиограф антиципирао догађаје, јер многи од ових градова нису припали српском краљу након освајања из 1334. године.⁶¹ Сасвим је могуће да је Данилов ученик с намјером набројао ове градове, знајући да нису сви освојени у овој ратној кампањи. Задатак хагиографа и није да пружи вјеродостојан историографски податак, већ да покаже јунака ха-

57 Nicéphori Gregorae, I, 498. Уп. Ђирковић, „Нићифор Григора“, 217-221; Ioannis Cantacuzeni eximperatoris historiarum, I, 456. Уп. Ђирковић, „Јован Кантакузин“, 344. Опширније о овим догађајима видјети Божићар Ферјанчић, „Освајачка политика краља Душана“. у: Историја српског народа, I, (Београд: Српска књижевна задруга, 1994), 513-514.

58 Архиепископ Данило и други, Животи краљева, 224. Уп. Мирковић, „Архиепископ Данило“, 168.

59 Dölger, *Regesten*, IV, 157, no. 2815; Nicéphori Gregorae, I, 501; Ioannis Cantacuzeni eximperatoris historiarum, I, 457. Уп. Радивој Радић, „Сфранцес Палеолог-просопографска белешка“, у: Зборник радова Византолошког института 29-30 (1991): 198.

60 Архиепископ Данило и други, Животи краљева, 225-226; Уп Мирковић, „Архиепископ Данило“, 169-170;

61 У едицији Јиречек, Радонић, Историја Срба, I, 215, је наведено да су Душану остали Струмица и Прилеп, док је Михаило Динић, „За хронологију освајања византијских градова“, Зборник радова Византолошког института 4 (1956) 8, истакнуо да су градови Костур, Воден и Хлерин освојени тек 1343. године.

гиографије у што позитивнијем контексту. У историографији је усвојено мишљење да је српски краљ након састанка у околини Солуна, са византијским царем склопио споразум о разграничењу и подјели територија. Иако је вратио територије освојене ратовањем са Сиргијаном Палеологом, Душан је задржао важне градове Охрид и Прилеп.⁶²

Андроник III посредно је поменут и у дјелу Јаничарове успомене, српског писца Константина Михаиловића из Островице.

Грчки цар, лежећи на самртничкој постељи, ѿверио је сина своја, мало дѣтешце, Канѿакузену да ѿа ѿодиће на ноје, а иѿѿо ѿако је и чиѿаву грчку земљу ѿверио њеѿовом сѿарању, да се (о њој) дрине док дѣће не би ѿсѿало довољно мудро.⁶³

Није тешко уочити да је „цар на самртној постељи“ у ствари Андроник III, „његово дијете“ будући цар Јован V (1341-1391), а да је наречени „Кантакузен“, дугогодишњи пријатељ и сарадник Андроника III, Јован Кантакузин. Најприје пада у очи синтагма „мало дјетешце“, првенствено због своје језичко-правописне неутемељености. Син и наслеђник Андроника III, цар Јован V био је малољетан, с обзиром на чињеницу да је у тренутку очеве смрти имао ненавршених девет година.⁶⁴ Ипак, према узрасним категоријама, које су наведене у два српска рукописа из XV вијека, период од пете до четрнаесте године, одговарао је узрасту дјетета⁶⁵, што би значило

62 Сима Ћирковић, Божидар Ферјанчић, Стефан Душан, краљ и цар 1331-1355, (Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2005), 58, 69.

63 Ђорђе Живановић, „Јаничарове успомене или Турска хроника Константина Михаиловића из Островице“, у: Споменик Српске краљевске академије, CVII, Одељење друштвених наука, нова серија 9, (Београд: Српска академија наука и уметности, 1959), 15.

64 Будући цар Јован V Палеолог рођен је у трачком граду Дидимотика 18. јуна 1332. године. Уп. Радивој Радић Време Јована V Палеолога 1332-1391, (Београд: САНУ, 1993), 83.

65 По тим рукописима постоји „седам узраста човјекових“: младенац или дете (од рођења до 4 године); дете или детишт (од 5 до 14); детишт или отрок (од 15 до 22); јуноша (од 23 до 44); муж (од 45 до 56 или 57), стар (од 57 или 58 до 66 или 68); матор или старац (од 67 или 69 до смрти). Уп. Ђорђе Трифуновић, Азбучник српских средњовековних књижевних појмова, (Београд: Вук Караѿић, 1990), 358-359; Радивој Радић, Друго лице Византије, неколико споредних тема, (Београд: Еволута 2014), 252.

да је са садржајне стране, причање Константина Михаиловића било исправно.

Упркос казивању Константина Михаиловића из Островице тобожњи василевсов састанак са Јованом Кантакузином, на царевој самртној постељи се није догодио. Уопште га не помињу Нићифор Григора и Јован Кантакузин, византијски историчари ове епохе. Потребно је истаћи да је Андроник III нешто раније, односно у прољеће 1334. године, непосредно прије поласка у рат против српског краља Стефана Душана, у цркви свете Софије, тадашњем цариградском патријарху Јовану XIV Калекасу (1333-1347), *иоверио своју суйрују и гјецу, наредивши му да йосле Боја буде њихов заштитник и чувар, ако би се држави десило нешто неочекивано.*⁶⁶ Сасвим је вјероватно да је Константин Михаиловић под утицајем народне традиције помијешао догађаје и личности из византијске историје, конструишући приповијест која није била утемељена у оновременој реалности.

На крају, да закључимо: Вијести о византијском цару Андронику II Палеологу доносе разнородни српски средњовјековни извори. О њему највише података пружају хагиографије српских владара и црквених великодостојника. Тако је његово име поменуто у Житију краља Милутина чији је писац био потоњи српски архиепископ Данило II, потом у Житију краља Стефана Дечанског чији је аутор био Данилов први, по имену непознат, настављач. Податке о овом цару пружају и двије хагиографије настале у XV вијеку, чији су аутори Григорије Цамблук и епископ Марко Пећи. Сем тога, име Андроника II Палеолога је поменуто у више наврата у старим српским записима и натписима. Сви српски средњовјековни писци доносе изразито позитивна свједочанства о Андронику Старијем, истичући његову благочастивост, благовјерност, светост и честољубивост. Разлози за овакве перцепције почивају у чињеницама да је поменути византијски цар био таст краља Стефана Уроша II Милутина, али и да се врло благонаклоно односио према његовом прогнаном сину и потоњем насљеднику Стефану Урошу III, током његовог шестогодишњег изгнанства у

Константинопољу. Занимљиво је да је личност Андроника II Палеолога много боље перципирана у српској средњовјековној књижевности него у византијској, гдје постоје аутори који нису били задовољни свим сегментима дуге, а повремено и заморне владавине Андроника II Палеолога. Да подсетимо, то је византијски цар који је имао најдужу континуирану владавину у византијском свијету, која је непрекидно трајала нешто више од четрдесет пет година.

С друге стране, личност Андроника Млађег поменуто је у сразмјерно мање српских историјских извора ове епохе. Најприје је ријеч о Житију краља Стефана Дечанског, а потом и у Житију краља Душана, које је саставио по имену непознати први Данилов настављач. Сем ових хагиографских извора, име Андроника III Палеолога поменуто је у историографском дјелу Константина Михаиловића из Островице. Стиче се утисак да су српски средњовјековни писци имали негативно мишљење о Андронику Млађем. Узроке њиховог незадовољства можемо дјелимично везати за цареву спољну политику усмјерену против интереса српске државе. Међутим, не може се занемарити утисак да су српски средњовјековни писци Андроника III посматрали и кроз призму његовог односа према Андронику II. Не заборављајући чињеницу да су Андроник Старији и његов унук, Андроник Млађи, водили скоро деценију дуг грађански рат, они су младог цара приказивали у негативном контексту.

Извори:

Архиепископ Данило и други. *Животи краљева и архиепископских српских*. Приредио Ђура Даничић. Загреб: Штампарија Светозара Галца, 1866.

Стојановић, Љубомир. *Зайиси и најшииси*. I-II. Београд: Српска академија наука и уметности, 1902. Репринт 1982.

Шафарик, Јанко. «Живот краља Стефана Дечанског.» *Гласник Друштва српске словесности* 11 (1859): 43-94.

Трифуновић, Ђорђе. «Житије светог патријарха Јефрема од епископа Марка.» *Анали Филолошког факултета* 7 (1967): 67-74.

Живановић, Ђорђе. «Јаничарове успомене или Турска хроника Константина Михаиловића из Островице.» У: *Споменик Српске краљевске академије*, CVII, Одељење друштвених наука, нова серија 9. Београд: Српска академија наука и уметности, 1959.

Cantacuzeni, Ioannis, eximperatoris. *Historiarum libri IV*. Volumen I. Cura Ludovici Schopeni. Bonnae: Weberi, 1828.

Dölger, Franz. *Regesten der Kaiserurkunden des Oströmischen Reiches von 565–1453*. 4 teil: Regesten von 1282–1341. München, Berlin: C. H. Beck, 1960.

Gregoriae, Nicephori. *Byzantina Historia*. Volumen I-II. Cura Ludovici Schopeni. Bonnae: Weberi, 1829-1830.

Литература:

Бабић, Борис. «Византија у дјелима српских средњовековних писаца.» Докторска дисертација, Филозофски факултет, Бања Лука, 2015.

Бабић, Борис. «Негативне перцепције о византијским царевима Андронику I и Михаилу VIII у дјелима српских средњовековних писаца.» *Иницијал. Часопис за средњовековне студије* 8 (2020): 27-37.

Бабић, Борис. «Перцепција Константина Великог у хагиографијама посвећеним Стефану Дечанском.» У *Српски историјски часопис*, VI (2023): 13-30.

Благојевић, Милош. «Сродствена терминологија и хијерархија владара у списима Константина Филозофа и његових савременика.» *Зборник радова Византолошког института* 39 (2001/2002): 225-235.

Богдановић, Димитрије. «Григорије Цамблук, Житије краља Стефана Дечанског.» У *Старе српске биографије*, 203-228. Београд: Просвета, 1968.

Богдановић, Димитрије. *Историја старе српске књижевности*. Београд: Српска књижевна задруга, 1980.

Ђирковић, Сима. «Јован Кантакузин.» У *Византијски извори за историју народа Југославије*, VI, уредили Фрањо Баришић и Божидар Ферјанчић, 297-353. Београд: Византолошки институт, 1986.

Ђирковић, Сима. «Нићифор Григора.» У *Византијски извори за историју народа Југославије*, VI, уредили Фрањо Баришић и Божидар Ферјанчић, 145-223. Београд: Византолошки институт, 1986.

Ђирковић, Сима. «Унутрашња политика краља Милутина.» У *Историја српског народа*, I, 462-475. Београд: Српска књижевна задруга, 1994.

Ђирковић, Сима. «Владавина Стефана Уроша III Дечанског.» У *Историја српског народа*, I, 496-510. Београд: Српска књижевна задруга, 1994.

Ђирковић, Сима, и Божидар Ферјанчић. *Стефан Душан, краљ и цар 1331-1355*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2005.

Данијел, Гордон Мак. «Житије краља Стефана Дечанског.» У *Данилови насјављачи. Данилов ученик, друџи насјављачи Даниловог зборника, Стара српска књижевност у 24 књиге*, књ. 7, 27-79. Београд: Просвета, Српска књижевна задруга, 1989.

Данијел, Гордон Мак. «Генезис и састављање Даниловог зборника.» У *Архиепископ Данило II и његово доба*, уредио Војислав Ј. Ђурић, 217-224. Београд: САНУ, 1991.

Динић, Михаило. «Однос краља Милутина и Драгутина.» *Зборник радова Византолошког Института* 3 (1955): 49-82.

Динић, Михаило. «За хронологију освајања византијских градова.» *Зборник радова Византолошког института* 4 (1956): 1-10.

Ђурић, Војислав Ј. *Византијске фреске у Југославији*. Београд: Југославија, 1974.

Ђурић, Иван. «Теодор Метохит.» У *Византијски извори за историју народа Југославије*, VI, уредили Фрањо Баришић и Божидар Ферјанчић, 77-143. Београд: Византолошки институт, 1986.

Ђуровић, Зоран. «Агиографска методологија Данила II у Житију краља Милутина.» У *Седам векова од ујокојења Светиој краља Милутина*, тематски зборник, уредио Влада Станковић.

Ферјанчић, Божидар. «Михаило IX Палеолог (1277-1320).» *Зборник Филозофској факултету у Београду*, XII-1 (1974): 333-356.

Ферјанчић, Божидар. «Освајачка политика краља Душана.» У *Историја српској народа*, I, 511—523. Београд: Српска књижевна задруга, 1994.

Јиречек, Константин, и Јован Радонић. *Историја Срба*, I. Београд: Научна књига, 1952.

Коматина, Предраг. «О првом браку краља Милутина.» *Зборник радова Византолошкој институту* 57 (2020): 45-59.

Максимовић, Љубомир. «Да ли је Симонида Палеологина била пета супруга краља Милутина.» У *Византијски свет и Срби*, 343-349. Београд: Историјски институт, 2008.

Марјановић, Драгољуб. «Свеправославно друштво «Преподобни Јустин Ђелијски и Врањски.»» *Врање*, 2022, 227-235.

Мирковић, Лазар. «Архиепископ Данило.» У *Животи краљева и архиепископ српских*, предговор написао Никола Радојчић. Београд: Српска књижевна задруга, 1935.

Мирковић, Лазар, и Павле Поповић, уред. *Старе српске биографије XV и XVII вијека, Цамблак, Констанин, Пајсије*. Београд: Српска књижевна задруга, 1936.

Николић, Маја, и Бојана Павловић. «Слика Михаила VIII у делима историчара епохе Палеолог.» *Зборник радова Византолошкој институту* 54 (2017): 143-181.

Острогорски, Георгије. *Историја Византије*. Београд: Народна књига, 1998.

Радић, Радивој. «Сфранцес Палеолог-просопографска белешка.» У *Зборник радова Византолошкој институту* 29-30 (1991): 193-204.

Радић, Радивој. *Време Јована V Палеолога 1332-1391*. Београд: САНУ, 1993.

Радић, Радивој. *Страх у јозној Византији 1180-1453*, I. Београд: Стубови културе, 2000.

Радић, Радивој. «Цариград у српским средњовековним изворима.» У *Радови, часопис за хуманистичке и друшћивене науке* 14 (2011): 13-48.

Радић, Радивој. *Друћо лице Визанћије, неколико сићредних йема*. Београд: Еволута, 2014.

Радојичић, Ђорђе. «Старац Григорије.» У *Бојсловље* 2 (1927): 314-315.

Станковић, Влада. *Краљ Милућин 1282-1321*. Београд: Фреска, 2012.

Станковић, Влада. *Милућин свейи краљ*. Београд: Вукотић Медиа, 2022.

Трифуновић, Ђорђе. *Аздучник срћских средњовековних књижевних йојмова*. Београд: Вук Караћић, 1990.

Трифуновић, Ђорђе. «Византијско књижевно наслеђе.» У *Сћара срћска књижевност, Основи*, 157-219. Београд: Чигоја, 2009.

Вељковић, Жарко Б. «О надимку Милутиновог великог војводе Новака, Гребострек.» У *Свейи краљ Милућин и њејово доба, исћорија, књижевност, уметност*, тематски зборник међународног научног скупа «Краљ Милутин и доба Палеолога: историја, књижевност и културно наслеђе, Скопље 24-26. октобар 2021», уредили Јасмина С. Ђирић и Србољуб Убипариповић, 137-147. Крагујевац: Каленић, 2023.

Живковић, Војислав. *Срћски краљеви Драћућин и Милућин*. Докторска дисертација, Ниш: Центар за црквене студије, Врање: Свеправославно друштво «Свети Јустин Ђелијски и Врањски», 2021.

Живојиновић, Мирјана. «Житије архиепископа Данила као извор за ратовање Каталанске компаније.» *Зборник рагова Визанћолошкој Инсћићући* 18 (1980): 251-272.

Bosch, Ursula Victoria. *Kaiser Andronikos III. Palaiologos. Versuch einer Darstellung der byzantinischen Geschichte in den Jahren 1321-1341*. Amsterdam: Verlag Adolf M. Hakkert, 1965.

Gregory, Timothy E. "Herakleia in Thrace." In *The Oxford Dictionary of Byzantium*, II, edited by Aleksander P. Kazhdan, 919. New York – Oxford: Oxford University Press, 1991.

Kazhdan, Aleksander P. "Herakleia Pontike." In *The Oxford Dictionary of Byzantium*, II, edited by Aleksander P. Kazhdan, 919. New York – Oxford: Oxford University Press, 1991.

Laiou, Angeliki E. *Constantinople and the Latins. The Foreign Policy of Andronicus II 1282–1328*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1972.

Stojkovski, Boris, i Boris Babić. “Blessed Elisabeth of Hungary-wife of king Milutin.” *U Sveti kralj Milutin i njegovo doba, istorija, književnost, umetnost*, tematski zbornik međunarodnog naučnog skupa “Kralj Milutin i doba Paleologa: istorija, književnost i kulturno nasleđe, Skoplje 24-26. oktobar 2021”, uredili Jasmina S. Ćirić i Srboљjub Ubiparipović, 103-119. Kragujevac: Kalenić, 2023.

Byzantine Emperors Andronikos II and Andronikos III Palaiologos in the Workings of Serbian Medieval Writers

Boris Babić

University of Banja Luka, Faculty of Philosophy,
Department of History

SUMMARY: News about the Byzantine emperor Andronikos II Palaiologos is provided by various Serbian medieval sources. Most information about him is offered by the hagiographies of Serbian rulers and church dignitaries. Thus, his name is mentioned in the Life of King Milutin, written by the latter Serbian Archbishop Danilo II, and in the Life of King Stefan Dečanski, authored by Danilo's first successor, whose name is unknown. Data about this emperor is also provided by two hagiographies created in the 15th century, whose authors are Gregory Tsamblak and Bishop Marko Pečki. Furthermore, the name of Andronikos II Palaiologos is mentioned on several occasions in old Serbian records and inscriptions. All Serbian medieval writers provide distinctly positive testimonies about Andronikos the Elder, emphasizing his piety, faithfulness, holiness, and ambition. The reasons for such perceptions lie in the fact that the mentioned Byzantine emperor was the father-in-law of King Stefan Uroš II Milutin, and that he treated his exiled son and subsequent heir Stefan Uroš

III very benevolently during his six-year exile in Constantinople. Interestingly, the personality of Andronikos II Palaiologos is much better perceived in Serbian medieval literature than in Byzantine, where there are authors who were not satisfied with all segments of the long, and occasionally burdensome reign of Andronikos II Palaiologos. On the other hand, the personality of Andronikos the Younger is mentioned in proportionately fewer Serbian historical sources of this epoch. First of all, it is mentioned in the Life of King Stefan Dečanski, and then in the Life of King Dušan, composed by the first successor of Danilo, whose name is unknown. In addition to these hagiographic sources, the name of Andronikos III Palaiologos is mentioned in the historiographic work of Konstantin Mihailović from Ostrovica. The impression is that Serbian medieval writers had a negative opinion about Andronikos the Younger. The causes of their dissatisfaction can be partially linked to the emperor's foreign policy directed against the interests of the Serbian state. However, it cannot be ignored that Serbian medieval writers also viewed Andronikos III through the prism of his relationship with Andronikos II. Not forgetting the fact that Andronikos the Elder and his grandson, Andronikos the Younger, led a nearly decade-long civil war, they portrayed the young emperor in a negative context.

KEYWORDS: Byzantium, emperors, Andronikos II Palaiologos, Andronikos III Palaiologos, Serbian medieval writers.